

A-52799

SISUKORD - CONTENTS

Eesti Arheoloogiaseltsi Teated 1994 (1)

Reports of the Estonian Archaeological Society 1994 (1)

the Late Iron Age	45
V. Mäsa. Keskaegse Priist reliikviaat Eesti aladevald	59
L. Lõugas. Subfossil vertebrate fauna of Arva site, Saaremaa. Mammals	71
A. Kriiska. Keramika uurimised vanaaegses I	94
P. Ligi. Rannaja ühis- ja põhja-äärte	104
A. Lavi. Ülevaade 1993. aasta arheoloogilistest välitöödest	121

STILUS

Lühend	127
--------------	-----

5

RAAMATUKOOL
TARTU ÜLILÕUKOOL
Sissejuhatus

H. Lõik. Sissejuhatus	42
C. Grootz. Skandinaavia keraamika Eesti aladevald	56

Toimetanud Valter Lang

V. Mäsa. A medieval Priist reliquary in the Estonian	65
L. Lõugas. Subfossil vertebrate fauna of Arva site, Saaremaa. Mammals	71
A. Kriiska. The pottery of the Iron Age	94

Eesti Arheoloogiaselts

P. Ligi. Iron Age society in Northern Estonia	104
---	-----

2
TARTU ÜLIKOOLI
RAAMATUKOGU
221599

Kaane kujundus: Priit Herodes

Toimetuse: Rütli 6, Tallinn EE 0101, Eesti
tel.: 440-716

© 1994 Eesti Arheoloogiaselts

ÜLEVAADE 1993. AASTA ARHEOLOOGILISTEST VÄLITÖÖDEST

Eesti Arheoloogiaseltsi traditsiooniliste ürituste hulka on ikka kuulunud ülevaade lõppeva aasta muinasteaduslikest välitöödest. Praegused riigi taastamise kitsad olud on väliuurimiste mahtu muidugi oluliselt vähendanud. Juba mitu aastat ei ole eraldatud enam riigicelarvelisi vahendeid Eesti TA Ajaloo Instituudi plaanilisteks kaevamisteks. Kuigi need summad olid varemgi üsna väikesed, oli neil ometi oluline roll arheoloogilisele uurimisele hädavajaliku süsteemsuse väljakujundamisel. Siksali kaevamiste lõpetamine sai võimalikuks tänu uurimistoetusele (grantile) Eesti Teadusfondist, Saha-Loo ja Proosa muistsete põllujäänete ning Tõugu kivikalme uurimist toetas Stockholm Ülikool, Setumaa uurimist aga Setu Fond. Kuna Põide linnamäe kaevamiste jätkamiseks raha ei saadudki, lõpetati Vello Lõugase juhtimisel välitööd n.-ö. ühiskondlikus korras. Jääb vaid loota, et see ei kujune ainsaks lahenduseks meie tulevastele uurimistele. Mitmel

pool linnades toimus ka lepingulisi päästekaevamisi.

Välitööde ülevaadetele pühendatud teaduspäevale 3. detsembril 1993. aastal kogunes huvilisi märgatavalt rohkem, kui oleks võinud loota - kokku üle viiekümne. Oli meeldiv tõdeda, et meie arheoloogilised tööd on äratanud huvi naabritegi juures. Soome *Museovirastost* saabus "naisdessant" eesotsas Paula Purhoneniga. Samale ajale seadsid oma Tallinna sõidu ka Leena Tomanterä Helsingi Rahvusmuuseumist ja Kristina Creutz Stockholmi Ülikoolist. Kaks külalist - Paula Purhonen ja Helena Taskinen - esinesid ka ettekandega.

Mitu meie arheoloogide planeeritud ettekannet jäi siiski kuulamata - kas viibiti väliskomandeeringus (Valter Lang), oldi haige (Guido Toos, Aare Kodar) või ei peetud materjali veel esitamisküpsiks.

Vello Lõugase ettekanne oli Põide linnamäe kaevamistest. Valli

sisejalamil asuva kaevandi alal oli kultuurkiht paiguti küllalt tüse, kuid siiski suhteliselt leiuvaene. Ehitusjäänetest pakkusid suuremat huvi mõne hoonepõhja jäljed ja neli kerisahju varet. Viimastest kaks dateeriti 8. - 9. sajandisse (need on seega ühed vanemad seni teadaolevad kerisahjud Eesti alal), teised pärinesid aga muinasaja lõpusajanditest. Ahju seinad olid laotud raudkividest, kusjuures ahjusuu ees asuv paeplaat pärines ilmselt leasemest. Peale kaevamiste lõppu rekonstrueeriti kaks varasemat ahjuvaret vaatamisväärsusena turistidele.

Lõugas puudutas oma ettekandes ka olukorda I aastatuhande teise poole Euroopas, seda seoses Araabia kalifaadi ja kristliku maailma vastasseisuga. Kuna sidemete pidamine Oriendiga üle Vahemere muutus raskeks, tõsisis märgatavalt põhjapoolsete, Läänemerelt lähtuvate ühenduste osatähtsus. Islamiusuliste põhivaenlased olid kristlased, paganlike rahvaste suhtes oldi märksa leplikumad. Kuna Eesti jäi viikingiajal esile kerkinud kaubateede äärde, mõjutas see siinset olukorda mitmeti, sealhulgas eriti Saaremaal.

Edasise diskussiooni käigus osutas Priit Ligi ☞ mõningatele uuematele

uurimustele, milles väidetakse, et Öhtumaade ja Oriendi vahel säilisid mõningal määral siiski ka üle Vahemere kulgevad ühenduste. Lõugase ettekanne äratas kuulajates huvi ja küsimusi esitati rohkesti.

Silvia Laul tutvustas Siksali kalmistu 12-nda uurimisaasta mõningaid huvitavamaid tulemusi. Kui varem oli avastatud sarkide jääneid vähe, siis 1993. aastal leiti ühe 11. sajandi naismatuse väljapuhastamisel suhteliselt paremini säilinud linase sargi jälgi. Käise suul ja päral oli kohati säilinud villase lõngaga riidest korjatud kirja. Viimane, aga samuti sargi lõige on võrreldavad hilisemate, nii setude kui ka idapoolsete soome-ugrilaste etnograafiliste sarkidega. Sargijääned olid säilinud tänu pronksspiraalidega ilustatud umbkuele.

Heiki Valk on juba paari aasta jooksul uurinud Viljandist 4 km põhja pool asuvat Aindu rauaegset asulakohta. 1993. aasta uurimisala oli väike (35 m²), leiumaterjal kuulus 9. - 13. sajandisse. Kultuurkihis oli rohkesti kuumust saanud kolde(kerise)kive, sügavamal turbapinnases oli säilinud ka puitlaaste. Erilist tähelepanu väärib 9. - 10. sajandist pärinev kerisahjuvare, kusjuures ühel

ahjuseinakivil võis märgata ka kultuselohke.

Heiki Valgu ja Jüri Peetsi ühine ettekanne oli Setumaa muinasasulate esialgsetest uurimistulemustest. Väikesemõõdulisi proovikaevamisi viidi läbi neljal asulakohal. Uuritud kohtades oli kultuurkiht suhteliselt õhuke, maaharimisel oluliselt segatud.

Meremäe lähedal Uus-Vada asulakohal avastati 24 m² kaevandi alal 12. sajandi keraamikat, liivapinnal paistis silma mõningaid lohke ja ka üks postiauk. Võrreldes teiste asulakohtadega Eestis oli siin kultuurkihis kive vähe. Obinitsa lähedal Talka külas on teada mitu muistist, sealhulgas ohvriallikas ja hiiepuu, mille okste külge veel nüüdki seotakse riideribasid. Asulakihi uurimisel leiti peamiselt hilisemat, 14. - 18. sajandi keraamikat. Tähelepanu vääriwad metsas asuvad liivakuhelikud, millest osa on loodusliku päritoluga vallid, mõni aga tõenäoliselt ka kääbas.

Kalatsova asulakohal avastati rauaaja varasemast perioodist pärinevat materjali, sealhulgas ka tekstiilkeraamikat. Päevavalgele tuli muistse rauametallurgia jälgi. Ilandõ asulakoha kaevamistel leiti

sepikoja põhi, kus ääsikivina oli kasutatud ühte käsikivi poolmikku.

Allakirjutanu tundis huvi Setumaa asulakohtade topograafia vastu. Ettekandjate vastusest selgus, et tavaliselt paiknevad muinasasulad veekogude (vesine sulglohk, jõgi või järv) ääres, mis on Kagu-Eestis küllalt tavaline. Sumbkülas on muinasasula kultuurkiht tihti tänapäevase küla hoonete ümbruses ja aiamaadel. Setude suulises rahvatraditsioonis on veel säilinud meenutusi, et elamutes on ahjule eelnenud kolle ja et vanemaid pajaaknaid asendasid hiljem suuremad aknad.

Peale virgutavat kohvipausi alanud teaduspäeva õhtusel istungil oli põhiliselt juttu keskaegsete mälestiste uurimisest. Eelnevalt kuulati aga ära Soome kolleegide ettekanded.

Paula Purhonen tutvustas põhjanaabrite omamoodi arheoloogiakeskuse - *Museovirasto* - arheoloogiaosakonna töid ja tegemisi. Torsten Edgreni üldjuhtimisel töötab kolm allosakonda - arheoloogilise uurimistöö sektor (juhatab Paula Purhonen), arhiiv ja kogud (Jussi-Pekka Taavitsainen) ja muististe hooldamisrühm (Helena Taskinen).

Praeguse seisuga on Soomes teada üle 11 000 muistise. See arv suureneb pidevalt, viimastel aastatel criti kiviaja asulate osas. Muinsuskaitse põhineb 1963. aastal välja antud seadusel, käimas on tänapäevastele oludele paremini vastava uue seaduse koostamine. Vaatamata arheoloogilist uurimist rusuvale *lama*-perioodile eraldati 1993. aastal kaevamisteks siiski üle 6 miljoni marga. Kaevamisi on läbi viinud ülikoolid (Turu, Helsingi, Oulu), samuti mitu kohalikku muuseumi, kus on tööl erialase ettevalmistusega arheoloogid. 1993. aastal oli Soomes 52 arheoloogilist kaevamist ja 6 ulatuslikku muististe inspeksiooni. Praeguse seisuga on küllaltki põhjalikult inspekteeritud muistiseid umbes viiendikus Soome maakondadest.

Helena Taskineni ettekanne oli hooldustöödest Soome muististel. 1988. aastal *Museovirasto* poolt alustatud töö on aasta-aastalt laienenud piirkonniti ning kasvanud on ka hooldatavate objektide hulk. 1992. aastal tehti korrastus- ja hooldustöid 100 muistisel, 1993. aastal oli käigus juba 150 objekti, neist 120 esiajast pärinevat mälestist (matmispaigad, linnamäed, asulakohad). Eesmärgiks on muististe korrastamine ja kujundamine arheoloogiliseks

vaatamisväärsuseks, milleks püstitatakse ka selgitava tekstiga stende. Neid töid finantseerib riik töötute töölerakendamiseks mõeldud vahendite arvelt, 1993. aastal näiteks 6 miljoni marga ulatuses. Töömahukas ettevõtmine on olnud muististelt võsa eemaldamine: 1 ha puhastamine läheb maksma keskmiselt 50 000 marka, Rapola linnamäel aastail 1988 - 1993 tehtud hooldustöödeks kulus aga terve miljon. Võsa raiudes jäetakse üksikud puud kasvama, sest täieliku lageraide puhul kataks muistist peagi uus tihe padrik.

Kuigi tänu viimaste aastate lahedamatele liikumisvõimalustele on Soome kolleegide tööst teatud ülevaade olemas, pakkusid kuulnud ettekanded meie arheoloogidele siiski mõtlemisainet. Museovirasto organisatsioon, kus ühe katuse alla on koondatud arheoloogiline uurimistöö, arhiiv ja muististe hooldamine väärib igati tähelepanu, seda kasvõi meie arheoloogiakeskuse arenguliine kavandades. Muististe hooldamistöid tegi 1990. aastal ka EAS-i töörühm, kuid paraku ei ole jätkunud rahalisi vahendeid selle töö jätkamiseks. Soome kolleegide sellelaadsetel kogemustel tuleks meil aga kindlasti pilk peal hoida.

Mati Mandel juhatas Harju muuseumi poolt korraldatud uurimistöid Keila väikelinnusel. Neid töid finantseeris Keila linn. Teatavasti taasalustati kaevamisi 1991. aastal, 1993. aastal puhastati täielikult välja hoone põhjatiival asunud esik (diele). Viimase keskel leiti 1,65 m sügavuse hüpo-kaustahju süvend. Kütteruumi võlv oli sisse langenud. Esikuruumi idaosas tuli päevavalgele varasema ehitusjärgu vundament, mis osutab vähemalt ühele ümberehitusele. Kaevändit põhja poole laiendades tuli päevavalgele veel üks ahjupõhi. Uuriija on leiumaterjali dateerinud 14. sajandi lõppu - 15. sajandi algusse. Põnevaimaks leiuks oli pronksketiga ripats, millel on kujutatud lohega võitlev Püha Jüri (dateering 1360. - 1390. a.).

Ajaloomuuseumi ja fondi "Keskaegne Lihula" ühisettevõttena tehti kivilinnuse varemetes mitmesuguseid korrastustöid - võeti maha võsa ja ka suuremad muistisele vaadet varjavad puud, samuti ehitati üle kraavide 2 väikest sillakest.

1993. aastal uuriti ka Tallinna keskaegsete eeslinnade kultuurikihti. selle näituse põhiautorid Lembit Jaanits, Vello Lõugas ja Jüri Peets.

Guido Toosi juhatusel toimusid üsna ulatuslikud päästekaevamised (uurimisala ligi 4000 m²) kunagise Toompea eeslinna alal, kuhu plaanitakse "Sheraton" hotelli rajamist. Keskaegse Jaani seegi vahetus läheduses, Tartu mnt 16, uuriti **Vladimir Sokolovski** juhatusel lõiku Härjapea - Kivisilla eeslinnast. 60 m²-se kaevandi alal ulatus kultuurikihi paksus 2,5 - 4 meetrini. Viimasest suurem osa pärines siiski hilisest ajast, keskaegse kihi paksus oli u. 50 - 60 cm. Ehitusjäänustest pakkus huvi paeplaatidest laotud ahjupõhi, mille tagant avastati 2 m sügavune kelder. Ka selle seinad olid laotud paeplaatidest, ühe seina pikkus oli 3,2 m. Uuriija arvates ulatub kultuurikihi varasem osa 16. sajandisse. 1994. aastal seisavad Härjapea orundi veerul (endise paberivabriku, tulevase Stockmanni kaubamaja alal) ees juba ulatuslikumad päästekaevamised. Eeluurimised selleks tööks on juba tehtud.

Ettekannete järel oli külalistel võimalus uudistada meie arheoloogilise püsinäituse esimest järku. Näituse tutvustajateks olid

Pikaks veninud teaduspäeva stressi aitas tõhusalt lõõgastada õhtune koosviibimine muuseumi

keldrikohvikus, kus nappe võimalusi trotsides oli Elna Haibal ja Liis Soonel õnnestunud katta tujutõstev ning igati sümpaatne peolaud. Soome kolleegide palvel korraldati neile järgmisel päeval Vello Lõugase ja allakirjutanu poolt väike tutvumisreis Tallinna lähema ümbruse muististele (Iru, Jägala, Jõelähtme, Saha, Lehmja).

EAS-i teaduspäeva korraldades oli hea meel tõdeda ka Ajaloo Instituudi juhtkonna vastutulekikkust ja kaasabi.

Ain Lavi

EAS-i esimees

LÜHENDID

AI - Eesti Teaduste Akadeemia Ajaloo Instituut Tallinnas.

AM - Eesti Ajaloomuuseum Tallinnas.

EAS - Eesti Arheoloogiaselts.

RM - Rakvere Koduloomuuseum

SMYA - Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja.
Helsinki, 1874-.

TATÜ - Eesti NSV Teaduste Akadeemia Toimetised, I-IV. Tallinn, 1952-1955; Ühiskonnateaduste seeria, 1956-1966; Ühiskonnateadused, 1967-1989. Eesti Teaduste Akadeemia Toimetised. Ühiskonnateadused, 1990-1991; Humanitaar- ja Sotsiaalteadused, 1992.

TM - Tartu Linnamuuseum.

КСИИМК-Краткие сообщения о докладах и полевых исследованиях Института истории материальной культуры Академии Наук СССР. Москва, Ленинград, 1939-1960.